

INGANGSPUNTEN VOOR SAMENWERKING IN GEBIEDSPROCESSEN

VERDIEPING OP DE RODE
DRADEN UIT DE REGIONALE
TRANSITIEWERKPLAATSEN
VAN HET PROGRAMMA
DUURZAAMDOOR

April 2025

INGANGSPUNTEN VOOR SAMENWERKING IN GEBIEDSPROCESSEN: RODE DRADEN

De zoektocht van de Regionale Transitiewerkplaatsen (RTW's) gaat over samenwerken. In de analyse van de RTW's zijn elementen zichtbaar geworden die bijdragen aan een goede samenwerking. Ze wijzen vaak op interventies of acties die afwijken van conventionele werkwijzen en patronen binnen bestaande systemen. Deze 'rode draden' laten zien hoe uitdagingen én doorbraken worden opgepakt op drie niveaus:

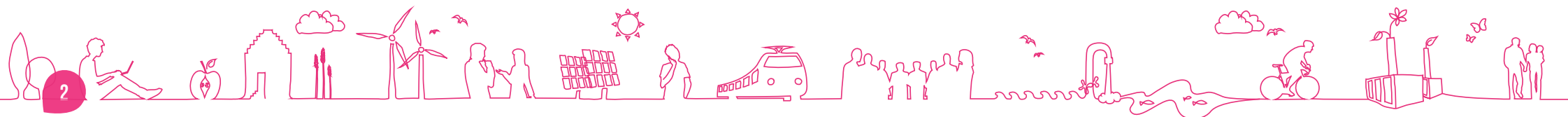
Door gesprekken, reisverslagen en andere producten te analyseren, hebben we **7 rode draden** gevonden in thema's over de samenwerking binnen de RTW-gebiedsprocessen. Deze rode draden bieden inzicht in waar het schuurt in gebiedsprocessen, hoe barrières doorbroken worden en hoe vernieuwende aanpakken de ruimte krijgen.

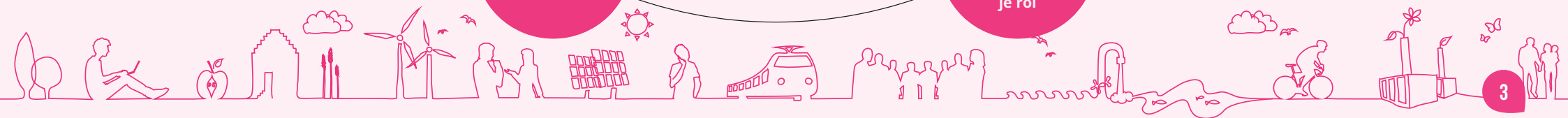
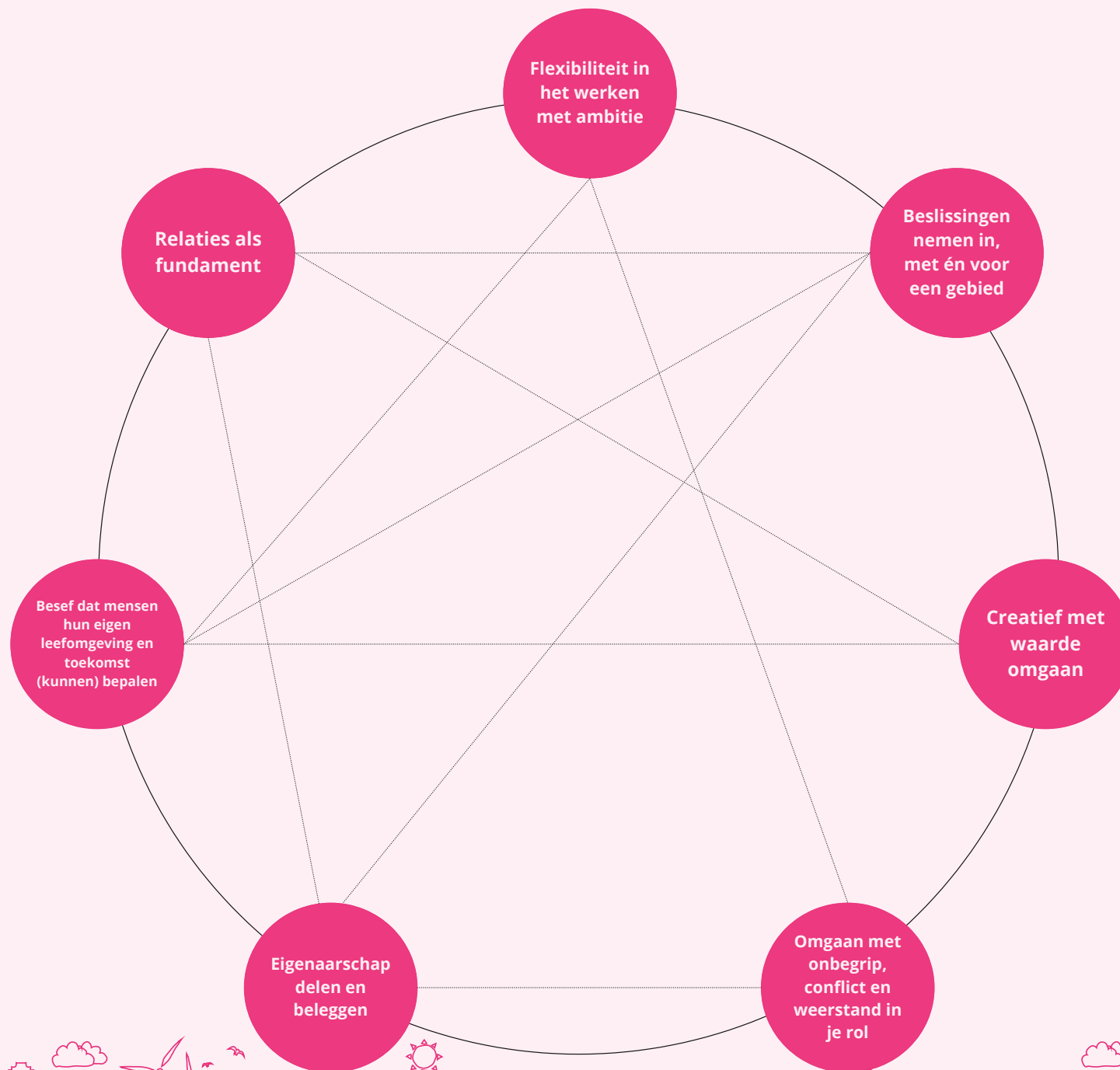
Deze rode draden zien wij als **ingangspunten** voor het verbeteren van samenwerking: plekken in processen waar schuurmomenten kunnen ontstaan én potentiële doorbraken kunnen volgen.

Uitdagingen en doorbraken vinden plaats op drie niveaus: persoonlijk, organisatie- of gebiedsniveau.

- Het persoonlijk niveau behelst bijvoorbeeld hoe mensen in de processen omgaan met leiderschap, persoonlijke ontwikkeling en hun positie in het gebiedsproces.
- Het organisatieniveau gaat over hoe organisaties zich aanpassen en samenwerken in nieuwe, integrale verbanden.
- En op het gebiedsniveau zien we hoe gebiedsspecifieke oplossingen ontstaan die passen bij de unieke kenmerken en behoeften van bijvoorbeeld een regio.

Naast de omschrijvingen van deze rode draden bevat dit document 'Praktijkscènes': fictieve maar op de werkelijke ervaringen van de RTW's geïnspireerde voorbeelden.

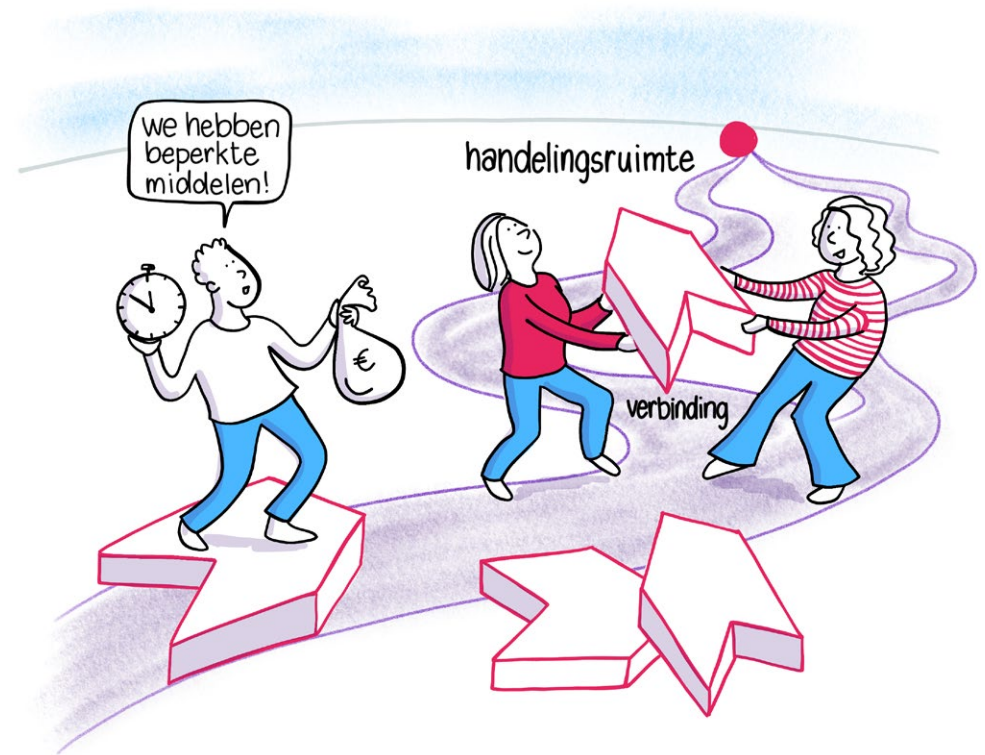

FLEXIBILITEIT IN HET WERKEN MET AMBITIE

De ambities voor een gebied kunnen schuren op verschillende manieren, bijvoorbeeld op de tijdslijnen die in een gebied spelen of verschillende ambities tussen partijen. De dromen voor een gebied zijn vaak groot, maar samenwerkende partijen in een gebied moeten ook een zekere focus hebben om te werk te kunnen gaan. Daarnaast zijn er vaak beperkte middelen om iets te kunnen realiseren- tijd, kennis, geld, of een combinatie daarvan. Tegelijkertijd, niet alle partijen in een gebied zullen meteen aansluiten bij de gewenste ambities die uit een ingezet gebiedsproces worden neergezet; de ambities kunnen dus verbindend werken, maar ook afstotend. Werken in gebiedsprocessen betekent dus schakelen tussen vasthouden, loslaten, of compromissen sluiten als het gaat om werken met ambities.

Waar vinden we deze flexibiliteit, en hoe kunnen we dat inzetten om gebiedsprocessen voort te zetten? Soms zit dat in het besef dat niet alles van tevoren uitgewerkt hoeft te zijn, om meer **handelingsruimte** (pag. 16) te laten voor de inbreng van andere partijen en betere aansluiting te zoeken op wat er al leeft. Beginnen bij randvoorwaarden neerzetten voor het werken aan transitie en een focus leggen op **verbinding en gemeenschap** (pag. 6). Er zit ook kracht in het dienen van andere agenda's en deze te koppelen in een gebiedsagenda. Hier zit ook de spanning; hoeveel ambities weet je te combineren zonder uit het oog te verliezen wat écht nodig is.

Thea@deBetekenaar.nl

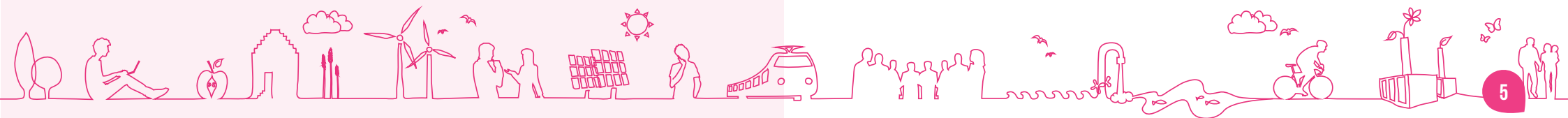
Praktijkscène:

In het gebiedsproces in een landelijke gemeente zijn prangende klimaat- en energievraagstukken. In een stadswijk en een nabijgelegen dorp ligt de nadruk eerst op het bouwen van de technische infrastructuur om deze vraagstukken aan te pakken. Onder leiding van een procesregisseur en met betrokkenheid van wijkbewoners en dorpsondernemers, blijkt echter dat er behoefte is om sociale verbinding en gemeenschapsvorming prioriteit te geven, bijvoorbeeld in de vorm van kleinschaliger projecten en interventies.

De procesregisseur stelt voor om de lokale behoeften en dynamiek als vertrekpunt te nemen. Door deze aanpak ontstaat een basis voor gezamenlijke ambities. De focus verschuift van de energietransitie als hefboom naar het creëren van randvoorwaarden voor duurzame samenwerking. Dit legt een fundament voor het aanpakken van complexere opgaven op langere termijn.

**“MET POËZIE EN
VERWONDERING ONS WERK DOEN,
DAT VERBINDT EN GEEFT
VERTROUWEN”**

ARK

RELATIES ALS FUNDAMENT

In gebiedsprocessen werken vaak veel verschillende partijen samen, en buiten de samenwerking zijn er ook veel partijen met invloed op het proces. Dat kan leiden tot conflicten over draagvlak of besluitvorming, wat het moeilijk maakt om **beslissingen te nemen** (pag. 8). Daarnaast kunnen rollen en belangen veranderen in de loop van een gebiedsproces, wat kan leiden tot verwarring over wie wat moet oppakken en voortzetten in het proces.

Om verder te komen, is het cruciaal om aandacht te besteden aan de relaties in de samenwerking. Dat kan betekenen dat je bewust tijd besteedt om potentiële schuurpunten in de samenwerking met elkaar op te zoeken en te definiëren, om aan de voorkant strategieën te bedenken om met eventuele conflicten om te gaan. Het opbouwen van relaties kan ook centraal staan: eerst verbinding leggen, pas daarna inhoudelijk werken aan oplossingen. Het spreken van de lokale taal en het erkennen van de cultuur binnen een gebied ondersteunen een effectieve samenwerking en helpt om **onbegrip en weerstand** (pag. 12) tegen te gaan. Het focussen op intrinsieke motivatie helpt om betrokkenheid en draagvlak te vergroten. Zo ontstaat een veerkrachtig fundament voor duurzame samenwerking en oplossingen.

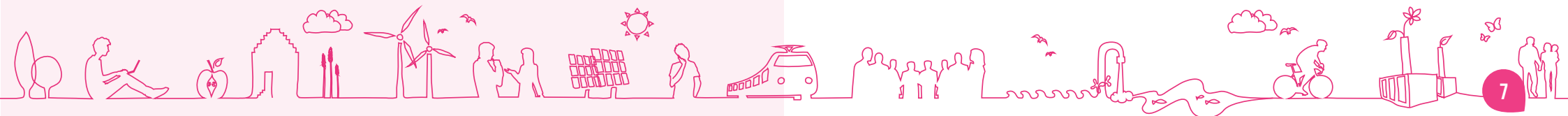
Praktijkscène:

In een project rond duurzame landbouw staat het opbouwen van relaties centraal. Het uitgangspunt is dat echte verandering niet plaatsvindt door harder te werken binnen oude rollen, maar door het aangaan van nieuwe relaties en samenwerkingen. Het doel is om een veilige en open ruimte te creëren waar verschillende belanghebbenden samen kunnen leren en bouwen aan toekomstbestendige oplossingen voor landbouw in het gebied.

Onder leiding van een gebiedscoördinator brengt het initiatief boeren, ketenpartners zoals een voedselverwerker, en beleidsmakers van de provincie samen. In een serie bijeenkomsten ligt de focus op reflectie, empathisch luisteren en persoonlijke verbinding. Dit leidt tot wederzijds begrip en nieuwe inzichten. Boeren herwaarderen hun rol als kenners van bodem en klimaat, de voedselverwerker kijkt naar bredere gebiedsopbrengsten, en de provincie kijkt hoe ze ondersteunende condities kan creëren via regelgeving en/of financiering.

**“DE MENSELIJKE MAAT IS NODIG
OM SAMEN OP WEG TE KUNNEN
GAAN NAAR EEN TOEKOMST
WAARVAN NIEMAND WEET HOE
DIE ER PRECIES UITZIET”**

Lerende omgeving Overijssel

BESLISSINGEN NEMEN IN, MET ÉN VOOR EEN GEBIED

Het werken in gebiedsprocessen vraagt vaak een balans tussen de leefwereld van betrokkenen en formele besluitvorming. Weten wanneer je moet schakelen tussen formele procedures en de lokale context is soms lastig. Samenwerking is nodig om inclusieve beslissingen te nemen die recht doen aan de diversiteit in schaal en thema van de opgaven die voorkomen in een gebied. Maar samenwerken met bijvoorbeeld grote ketenpartijen blijkt vaak complex, terwijl zij op vele plekken strategisch essentieel zijn voor het slagen van een gebiedsproces. Het verbinden van mondiale belangen van grote bedrijven met de meer lokale en regionale belangen van andere partijen vraagt om creatief schakelen. Daarbij is participatie van burgers en lokale belanghebbenden cruciaal, maar ook uitdagend: hoe enthousiasmeer je hen en zorg je dat hun betrokkenheid toekomstbestendig is?

De sleutel tot succes hierin kan liggen in het versterken van **relaties** (pag. 6) die de samenwerking ondersteunen. Dat kan vorm krijgen in een tussenruimte, waarin mensen op persoonlijke titel worden uitgenodigd. Daarin kan je verschillende schaalniveaus en systemen samenbrengen, begrip met elkaar creëren, en bespreken hoe je daarmee wilt omgaan. Dit kan ook gaan om een herziening van **eigenaarschap** (pag. 14)

binnen processen en het inzetten op **innovatieve of coöperatieve modellen** (pag. 6) die beter aansluiten bij de diversiteit aan belangen en schaalniveaus. Inzicht in bestaande en beoogde besluitvormingsprocessen helpt ook om vertrouwen te verbeteren van lokale belanghebbenden.

Thea@deBetekenaar.nl

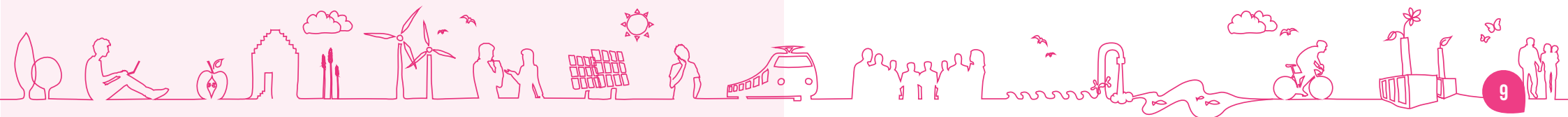
Praktijkscène:

In een landelijke regio wordt hard gewerkt aan een langjarig programma dat wonen, werken en energie verbindt met een ambitieuze landbouwtransitie. Het doel? De regio positioneren als koploper in de agrofoodketen en tegelijk verduurzaming van het landschap stimuleren. De ketenbenadering hierin is essentieel: het doel is om alle partijen, van boerenorganisaties tot grote bedrijven, te betrekken bij de transitie. Het betrekken van grote soms internationale bedrijven blijkt echter complex. Dit vraagt om gerichte verbindingen en het zorgvuldig balanceren van globale en lokale belangen.

De initiatiefnemer in het gebied organiseert daarom een scenariobijeenkomst waarin boeren, jongerenorganisaties, lokale overheden, en groten bedrijven samenkomen. Alle schaalniveaus, van grote beslissingsnemers tot kleine lokale partijen, zijn aanwezig. Het gesprek gaat niet alleen over productie, maar ook over technologie, en hoe regionale belangen kunnen samengaan met mondiale ambities. Door samen te werken aan een gedeelde visie ontstaan verbindingen die eerder ontbraken. Het vervolg wordt een reeks van bijeenkomsten waarin een concrete visie uitgewerkt wordt.

“NIEUWE ROLNEMING VRAAGT OM ORGANISATORISCHE INNOVATIE EN EEN ANDERE DENKWIJZE EN MANIER VAN HANDELEN”

Regiorotonde Steenderen

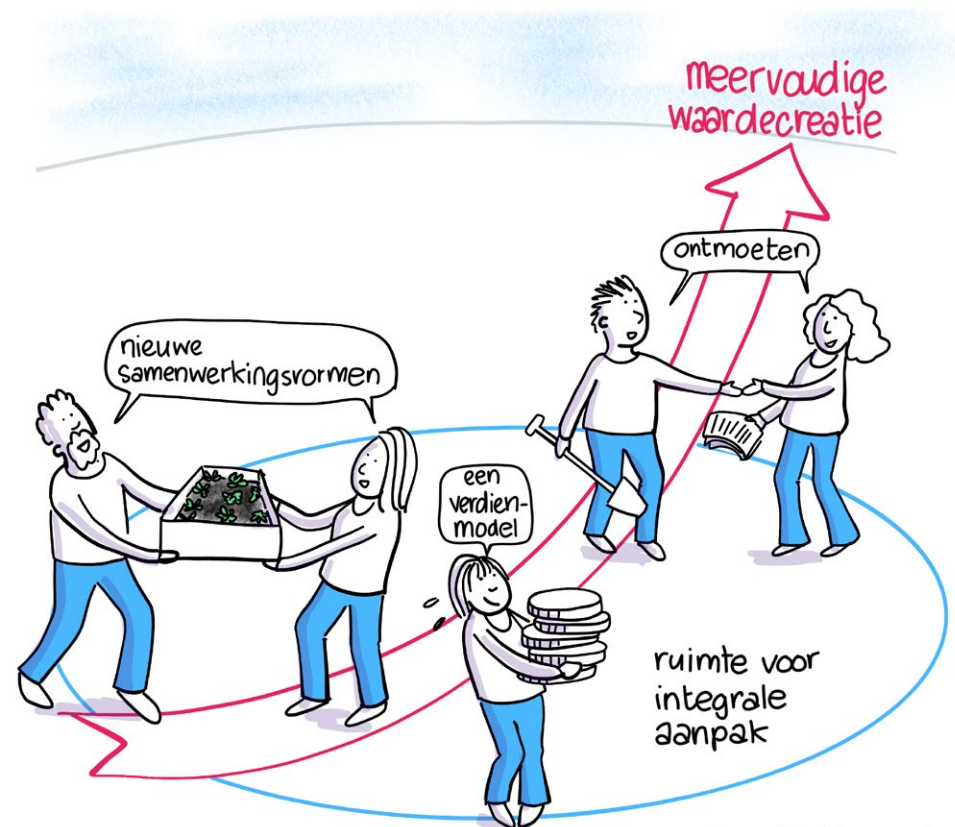

CREATIEF MET WAARDE OMGAAN

Gebiedsprocessen worden vaak gekenmerkt door innovatieve benaderingen om waarde te creëren en te delen. Het gaat om meervoudige waarde creatie, waarin ecologische, sociale en economische belangen in balans worden gebracht. Vanuit dit kunnen nieuwe modellen voor business, samenwerking en ruimtegebruik ontstaan. Deze modellen kijken vaak breder naar de hele keten en/of werken vanuit het idee van gemeenschappelijke goederen (commons). Een knelpunt is de afhankelijkheid van subsidies, wat de noodzaak benadrukt van nieuwe verdienmodellen die structurele continuïteit bieden. De integratie van **uiteenlopende belangen** (pag. 8) is complex, vooral waar lokale en mondiale prioriteiten samenkomen of zelf botsen. Het ontbreken van overkoepelende organisaties of coöperaties, zoals bij lokale maakindustrieën of collectieve landbouwmodellen, belemmert een gezamenlijke aanpak. Daarnaast vraagt de transitie naar geïntegreerde, duurzame collectieven om fundamentele veranderingen in hoe we als maatschappij naar waarde kijken.

Door ontmoetingen en dialoog worden **nieuwe partijen gezocht** (pag. 14) en gestimuleerd om samen te werken aan duurzame oplossingen. Cultuurhistorische waarden spelen een verbindende rol: ze bieden een ankerpunt voor het behoud van identiteit in een gebied. Het ontwikkelen van **nieuwe bestuursvormen** (pag. 8) en korte ketens helpt om economische en ecologische systemen integraal te benaderen.

Impactanalyses en lange-termijnprogramma's bieden richting. Een verschuiving van erfdenken naar gebiedsdenken stimuleert **collectieve verantwoordelijkheid** (pag. 14) en samenwerking. Het besef dat er "meer is dan economie" opent ruimte voor waarde-uitwisseling die verder gaat dan financiële rendementen.

In een gebied is een lokale ondernemer bezig om een community te bouwen met vrijwilligers voor lokaal vakmanschap. Een andere organisatie zet zich in om biodiversiteit te herstellen en te verbeteren. Een initiatiefnemer ziet dat er aan verschillende opgaven naast elkaar gewerkt wordt en probeert deze mensen bij elkaar te brengen, met het idee om natuurherstel en een lokale maakindustrie te kunnen realiseren. Waar vakmanschap geherwaardeerd wordt, en regionale ketens de natuur, telers, makers en consumenten verbinden.

Uitdagingen zoals regelgeving en lange-termijnzekerheid vragen om oplossingen. Via werksessies en een waardenkader ontwikkelen de partijen plannen om economie en ecologie in balans te brengen. Formele beslissingsnemers spelen hier een belangrijk rol met betrekking tot juridische en financiële kaders; die worden in een vervolgsessie betrokken. De samenwerkende partijen hopen dat het koppelen van de cultuurhistorische kenmerken met nieuwe waarde modellen heeft gezorgd dat diverse perspectieven kunnen aanhaken bij dit nieuw verhaal over het gebied.

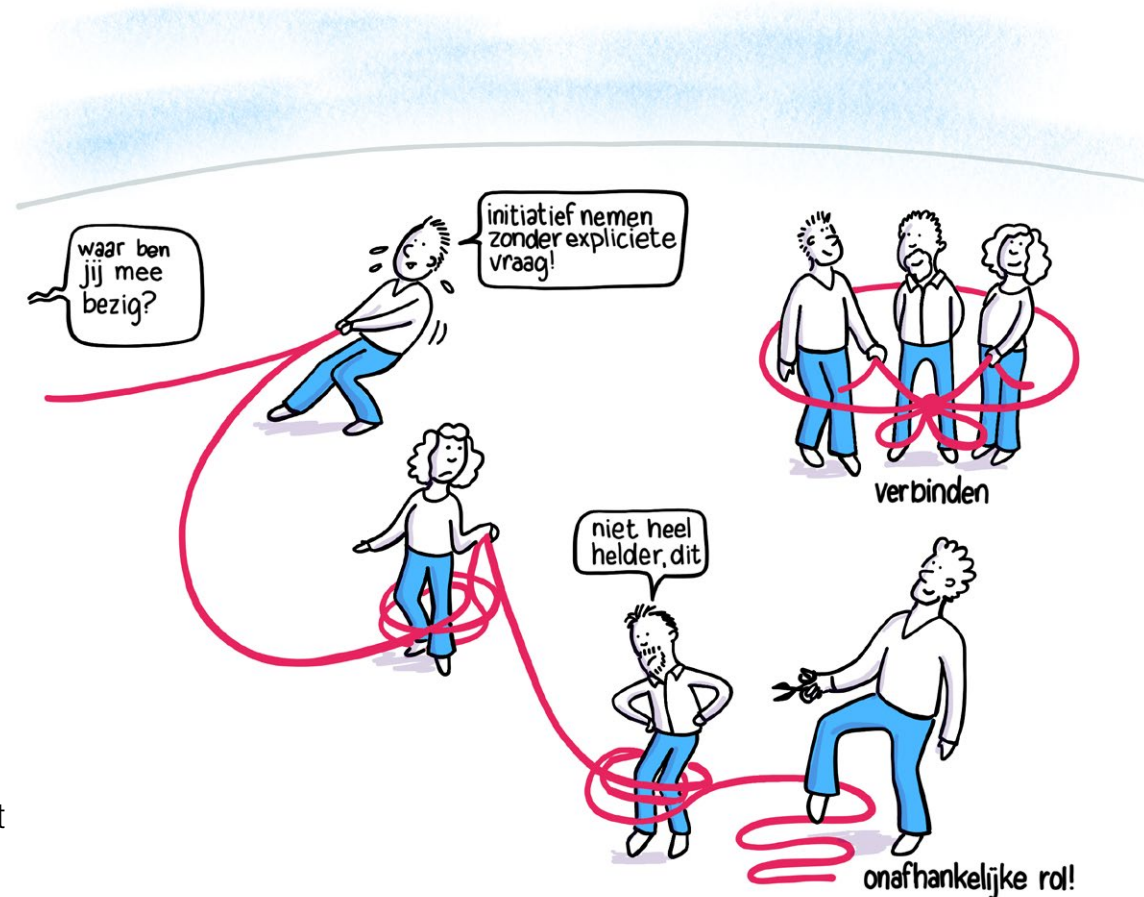
Wei en Water

OMGAAN MET ONBEGRIP, CONFLICT EN WEERSTAND IN JE ROL

Het leiden van gebiedsprocessen brengt persoonlijke en professionele uitdagingen met zich mee. De rol van trekker vraagt niet alleen om strategisch inzicht, maar ook om het omgaan met onbegrip, weerstand en soms zelfs eenzaamheid. Het stelt moeilijke vragen over legitimiteit. Initiatiefnemer zijn in gebiedsprocessen betekent vaak werken zonder expliciete vraag, waarbij partijen jouw legitimiteit kunnen betwisten. Dit wordt versterkt als er gebrek aan helderheid is over **wie welke verantwoordelijkheid draagt** (pag. 14). Daarnaast vraagt de rol om grenzen op te zoeken, zowel extern in het systeem als binnen de eigen organisatie, wat spanning en onzekerheid met zich mee kan brengen.

Een ondersteunend netwerk, zoals strategische samenwerkingen (bijvoorbeeld RTW's), kan steun en herkenning bieden in moeilijke momenten. Humor en persoonlijke gedrevenheid werken als krachtige hulpmiddelen om de moed erin te houden. Een onafhankelijke rol binnen het systeem kan een doorbraak opleveren, door los te komen van specifieke belangen. Vanuit dienend leiderschap te werk gaan kan stakeholders verbinden, door bruggen te bouwen tussen verschillende groepen. Het leren spreken van de **taal van de plek** (pag. 6) – letterlijk en figuurlijk – versterkt de betrouwbaarheid als partner en helpt weerstand te begrijpen.

Thea@deBetekenaar.nl

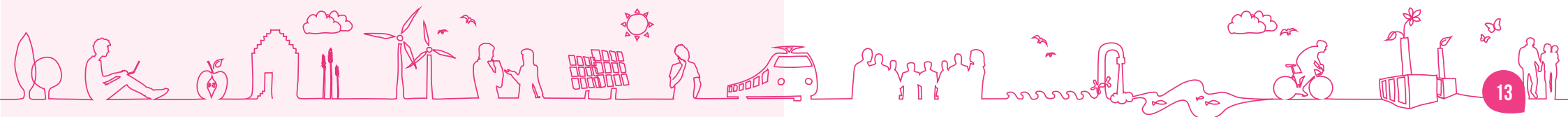
Praktijkscène:

In een gebied met uiteenlopende transitieopgaven, waaronder energieopwekking en de integratie van voedselproductie en recreatie in een circulair systeem, worstelen verschillende partijen met hun rol en verantwoordelijkheid. Het proces begon met een gemeente die een gebiedsproces initieerde, maar na verloop van tijd vraagtekens zet bij haar rol als penvoerder. Hoewel de gemeente ambities formuleerde en gesprekken faciliteerde, mist het proces nu consistentie in uitvoering.

Een visie-gedreven initiatiefnemer treedt als 'buitenspeler' het gebied binnen. Deze partij introduceert een alternatieve kijk op ruimtegebruik voor energie, voedsel, en recreatie. Dit leidt tot spanning, want hoewel de partij geen gevestigde speler is, bieden ze een duidelijke visie die bestaande structuren uitdagen. Het gebied schakelt uiteindelijk over naar een multifunctioneel model waarin lokale stakeholders meer eigenaarschap en verantwoordelijkheid krijgen. Spanningen in participatie en besluitvorming zijn voelbaar, zowel bestuurlijk als ambtelijk, maar worden aangepakt door duidelijke rolverdeling, open gesprekken en pilots. Een belangrijke doorbraak komt als de procesbegeleiders erin slagen gevestigde recreatiepartijen aan boord te krijgen. Zo worden nieuwe samenwerkingen gestart en ontstaat een gedeeld toekomstperspectief.

“WERKEN MET EEN NETWERK VAN GELIJKGESTEMDEN ZORGT VOOR HERKENNING EN GERUSTSTELLING”

ARK

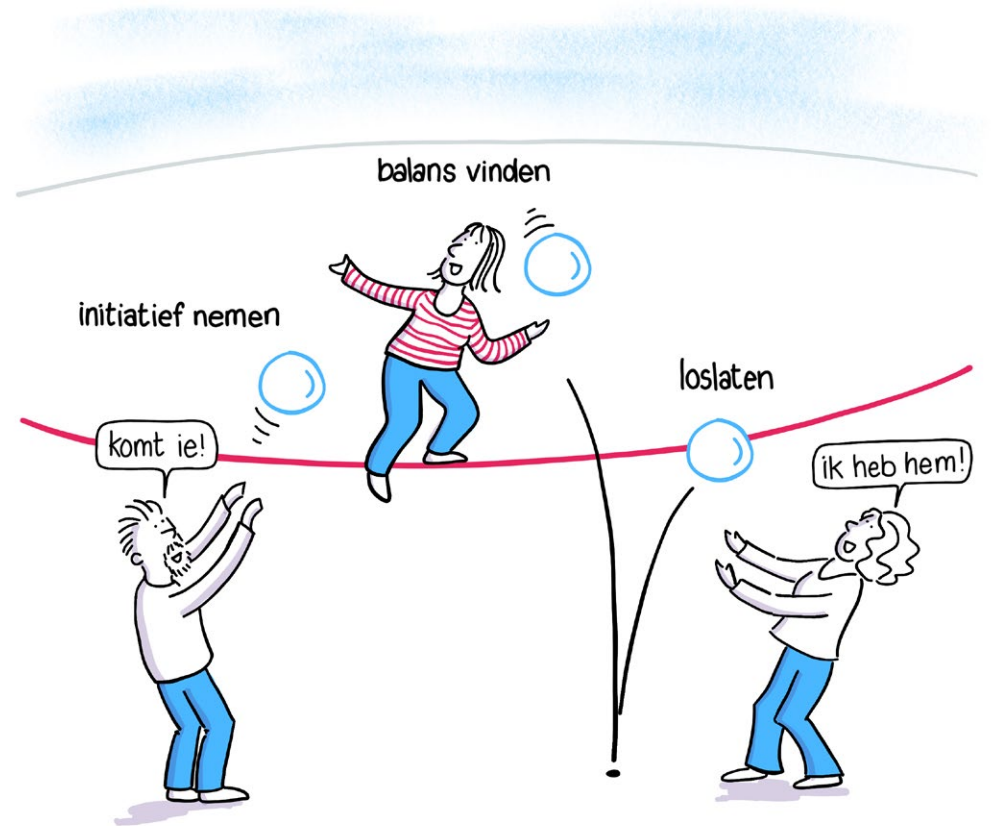

EIGENAARSCHAP DELEN EN BELEGGEN

Het succesvol delen en beleggen van eigenaarschap in gebiedsprocessen vraagt om het creëren van gedeelde verantwoordelijkheid en het vermijden van traditionele hiërarchieën. Dit draait om het in balans brengen van initiëren en het faciliteren van anderen. Tegelijkertijd moet er ook ruimte zijn voor lokale betrokkenheid en wat er al leeft en speelt in de omgeving.

Het betrekken van lokale gemeenschappen en het stimuleren van inspraak leiden tot een gevoel van lokaal eigenaarschap. Een gevoel van rentmeesterschap en verbondenheid met het gebied koesteren is hierbij belangrijk. Het inzetten op integraal werken en innovatieve experimenten, waarbij deelnemende partijen in een meedenkende rol worden geplaatst, vergroot de effectiviteit van eigenaarschap delen. Maar het vraagt ook om het niet mooier te schetsen dan het is; eigenaarschap delen vraagt vaak dat partijen bereid moeten zijn om **iets in te leveren om samen meer te bereiken** (pag. 4).

Het vinden van de juiste balans tussen te weinig en te veel 'trekkers' is een belangrijke uitdaging. Te weinig legt een disproportionele last op enkele individuen, terwijl te veel kan het proces stuurlaas maken. Daarnaast roept de verschuiving in rollen – wanneer neem je de leiding, en wanneer laat je ruimte voor anderen? – spanningen op. Dit vereist een voortdurende afstemming tussen het nemen van verantwoordelijkheid en het loslaten, wat soms lastig blijkt in praktijk.

Thea@deBetekenaar.nl

In een initiatief gericht op de toekomst van een dynamisch en multifunctioneel natuurgebied, probeert een gemeente diverse lopende projecten en alle partijen betrokken bij de thema's water, energie, en natuur bij elkaar te brengen. In het begin lijkt het alsof ze met totaal verschillende dingen bezig zijn. Na een aantal werksessies georganiseerd door de gemeente en gericht op het achterhalen van waarden en ambities van alle partijen, blijkt het dat veel partijen dezelfde ambities voor het gebied delen.

Het proces leidt tot een multifunctioneel ontwerp, wat de verschillende thema's samenbrengt. De sterkte ligt in het benutten van verschillende perspectieven en het overwinnen van kortetermijnoplossingen door gezamenlijke lange-termijndoelen te stellen. Bij deze doelen worden specifieke partijen op verwezen om verantwoordelijkheid te verdelen. Alle betrokken partijen dragen bij vanuit hun expertise, maar de samenwerking vereist een mate van flexibiliteit en het loslaten van een aantal eerder gestelde deadlines van actuele projecten. Met een duidelijke rolverdeling gaan de partijen uit het gebied zelf acties en activiteiten organiseren, om vanuit gebiedsdenken impact te maken.

**“ALLEEN DOOR VERBINDING
KRIJG JE IETS DAT STEVIG
EN WERKEND IS”**

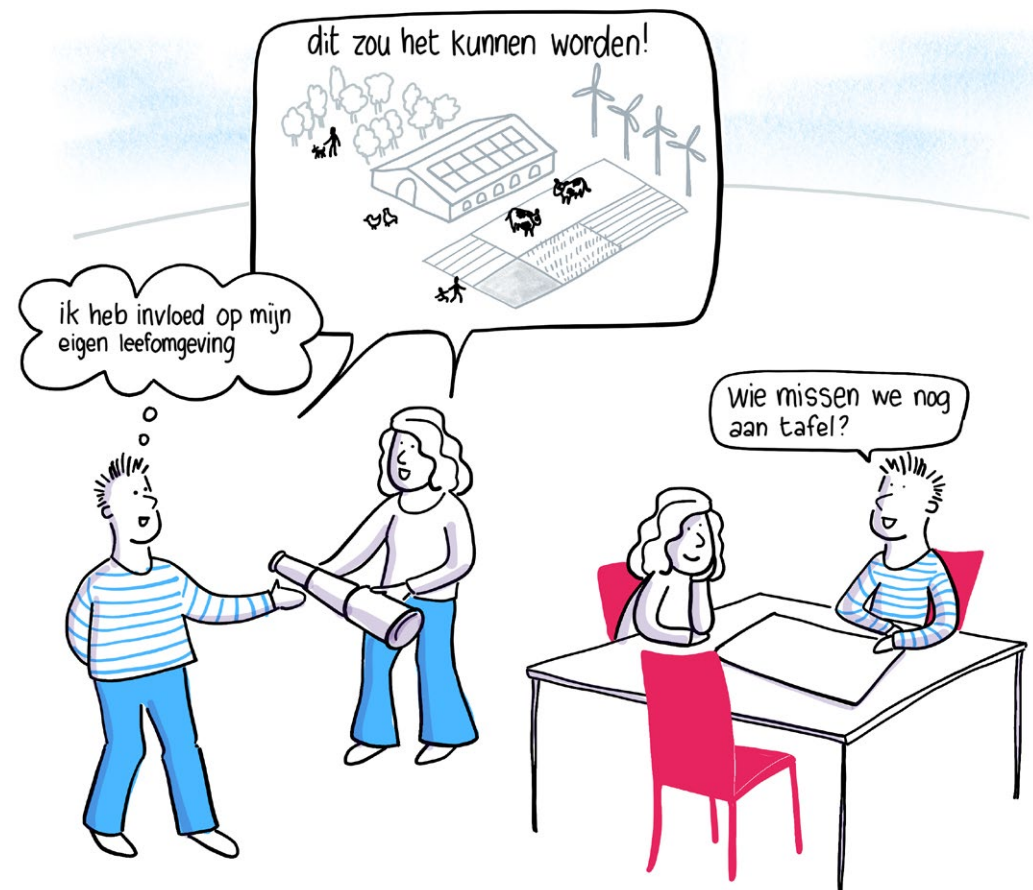
Nieuw Nijver

BESEF DAT MENSEN HUN EIGEN LEEFOMGEVING EN TOEKOMST (KUNNEN) BEPALEN

Veel mensen ervaren machteloosheid en onderschatten hun eigen invloed op hun omgeving, wat passiviteit in de hand werkt. Dit probleem ligt niet alleen bij de initiatiefnemer van een gebiedsproces. Het vraagt om een bredere legitimiteit waarin iedereen zich bevoegd voelt om bij te dragen. Het kernpunt van het proces is vaak emotioneel beladen en persoonlijk – mensen willen vanuit hun ervaring gehoord en ondersteund worden. Het erkennen van de invloed van mensen op hun eigen leefomgeving is daarom cruciaal voor succesvolle gebiedsprocessen. Dit vraagt om vertrouwen, loslaten van een bepaald niveau van controle en het creëren van handlungsruimte waarin ook minder gangbare partijen een rol kunnen spelen.

Het bouwen van een coalitie, gebaseerd op **gedeelde visie, waarden en normen** (pag. 10), helpt hierbij. **Coöperatieve structuren en nieuwe modellen** (pag. 10) die autonomie van betrokkenen respecteren, bieden een robuust platform voor samenwerking. Het activeren van lokale netwerken, zoals door direct contact met sleutelfiguren, kan blokkades helpen te doorbreken. Hierin kunnen tussenruimtes een rol in spelen: omgevingen waarin partijen openlijk kunnen experimenteren en leren over samenwerken. Enthousiasme en verbeelding, zoals storytelling en symbolische elementen, kunnen helpen om gezamenlijke ambities tastbaar en toekomstgericht te maken.

Thea@deBetekenaar.nl

Een initiatief richt zich op het ontwikkelen van een gedeelde visie op duurzaam landgebruik, waarbij het 'commons' concept wordt ingezet als nieuw model. Het doel is een coöperatief voedselproject te realiseren dat zowel lokaal gezonde voedselvoorziening ondersteunt als een prototype biedt voor opschaling.

Met co-creatieprocessen en trainingen als sociocratie en deep democracy wordt gezamenlijke besluitvorming versterkt. Workshops en evenementen verhogen bewustwording en betrokkenheid in de gemeenschap. Dit leidt tot een coöperatieve structuur met een governance-model en strategiedocument, evenals betere samenwerking tussen belanghebbenden. Hoewel het opstarten van het initiatief succesvol is, blijft inclusiviteit een uitdaging: niet alle lokale groepen worden voldoende bereikt. Toch zorgt het project ervoor dat deelnemers meer invloed krijgen op hun leefomgeving en het potentieel van gezamenlijke actie beter gaan benutten.

**“MENSEN ZIJN GEMAAKT OM
SÁMEN DINGEN TE DOEN”**

Jan Terlouw

BEGRIPPENLIJST

- **Regionale transitiewerkplaatsen (RTW's):** initiatieven die gericht zijn op het bevorderen van duurzame ontwikkeling binnen specifieke plekken. Ze fungeren als platforms waar diverse belanghebbenden—zoals lokale overheden, maatschappelijke organisaties, bedrijven en burgers—samenkomen om gezamenlijk te werken aan regionale duurzaamheidsopgaven. Het doel is om door middel van samenwerking en kennisdeling effectieve oplossingen te ontwikkelen voor complexe vraagstukken op het gebied van duurzaamheid
- **Ingangspunten:** plekken in processen waar schuurmomenten in gebiedsprocessen kunnen ontstaan én potentiële doorbraken kunnen volgen.
- **System conveners:** personen die anderen weten te mobiliseren rondom complexe en hardnekkige problemen of opgaven. Hun toegevoegde waarde ligt in het creëren van ruimte, het faciliteren van samenwerking en het stimuleren van actie. Door hun aanpak slagen zij erin om doorbraken te realiseren in gebiedsprocessen en transities vooruit te helpen. Het idee van system conveners is gebaseerd op het model van Etienne en Beverly Wenger-Trayner, en verder uitgewerkt door Cees Anton de Vries en Susan Stuebing in het boekje 'Systems Conveners De mensen die systemen bijeen roepen'
- **Tussenruimte:** een omgeving waarin partijen openlijk kunnen experimenteren en leren over samenwerken aan duurzaamheidsopgaven, zonder direct afgerekend te worden op resultaten. Deze aanpak bevordert het delen van ervaringen, het opbouwen van vertrouwen en het ontwikkelen van gezamenlijke visies en strategieën. Het idee van tussenruimte wordt ook beschreven door Teisman in het artikel 'Wat Nederland echt nodig heeft: meer tussenruimte.'
- **Commons:** een gemeenschappelijk goed – van oorsprong grond – dat beheerd wordt door een groep mensen die gezamenlijk afspraken maakt. Het doel is om het gemeengoed zo te verzorgen dat het niet vermindert of zelfs verrijkt wordt. Het idee van een common wordt verder toegelicht op o.a. de website van de College voor Rijksadviseurs: 'De toekomst van commons'

